SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK III. ČÍSLO 6.

ZA PETROM TVRDÝM.

29. VI. 1850—24. II. 1935.

Slovenská jazykoveda stratila v Petrovi Tvrdom svojho najlepšieho súčasného lexikografa, horlivého sberateľa slovného a výrazového bohatstva našej spisovnej reči, ktorý svojimi slovníkmi veľmi napomáhal čistotu jazykovú.

Peter Tvrdý narodil sa v Žiline v tom čase, keď z rodiny Tvrdovcov v slovenskom národnom pohybe dôležitú úlohu hrali nitrianski kanonici Juraj a Štefan, strýkovia nebohého. Preto nie div, že po skončení normálky v rodnom meste dostal sa mladý Peter na slovenské katolícke gymnázium v Banskej Bystrici, kde pod vedením Martina Čulena, profesora Ferka Mráza, žilinského rodáka, a profesorov J. Loosa a E. Černého vzbudila sa v šuhajovi láska k svojeti, k slovenčine. Po skončení gymnázia odišiel na peštiansku filozofickú fakultu počúvať jazykovedu. Už vtedy pomáhal svojmu profesorovi F. Mrázovi pri 2. vydaní jeho Slovenskej mluvnice.

Za čias univerzitných štúdií Petra Tvrdého národná neznášanlivosť prenikla už i na univerzitu. Peter Tvrdý pri istej príležitosti postavil sa proti univerzitnému profesorovi, ktorý sa opovážil pohaniť Slovanstvo a pamiatku Jána Kollára. Slová „Abzug Kerékgyártó! Éljen Kollár!" znemožnily mu účinkovať na niektorej strednej škole v Uhorsku. Pomocou Michala Rajevského, známeho podporovateľa všeslovanskej ideologie a biskupa, prideleného k ruskému vyslanectvu vo Viedni, bol prijatý do školskej služby v Rusku.

Rozumie sa, že v Rusku Peter Tvrdý musel všetok svoj čas vynaložiť svojmu povolaniu. Nádeje na návrat domov nebolo, nuž usiloval sa čím skôr prispôsobiť okoliu. Najsamprv bol profesorom klasických jazykov, potom inšpektorom a napokon direktorom gymnázia. Účinkoval v Chersone, v Azove, v Erivani a v Baku. Roku 1896 pre ťažkú ušnú chorobu musel ísť na odpočinok. Býval v Odese.

Prišly nepokojné roky revolučné. Starec sedemdesiatročný, pripravený o celý majetok, osihotený, vracia sa roku 1920 do rodnej zeme, na Slovensko. Doma vidí rásť nový život, vidí neočakávaný vzrast i veľký nedostatok pracovníkov, a preto chytá pero do ruky, aby podľa svojich schopností a síl pomáhal budovať nové Slovensko. Od príchodu z Ruska až do svojej smrti usilovne sbiera slovníkový materiál, ukladá slovo k slovu, zachraňuje dobré slovenské slová a výrazy, ktoré začaly ustupovať pred nenašskými.

Roku 1921 vydáva *Slovník inojazyčný*, o rok neskôr *Česko-slovenský differenciálny slovník* a roku 1923 *Doplnky k Česko-slovenskému differenciálnemu slovníku*. Milovníkom slovenčiny zavďačil sa sošitkom *Chybné slová a výrazy, ktorým treba vyhýbať v slovenčine* (1923). Pre potrebu stredných škôl vydal *Slovník latinsko-slovenský* (1923), *Slovník slovensko-latinský* (1926) a *Latinské citáty a heslové výrazy* so slovenským prekladom a vysvetlením (1928). Preložil *Rozprávky ruských spisovateľov* (1924) a najmä dve veľké diela svojho obľúbeného autora F. M. Dostojevského: *Zápisky z mŕtveho domu* a *Zločin a trest*. V rukopise ostal *Rusko-slovenský slovník*.

Slovníkárska práca Petra Tvrdého vyvrcholuje roku 1931, keď nákladom Spolku sv. Vojtecha vydáva svoj veľký *Slovenský frazeologický slovník*, ktorého druhé doplnené vydanie vyšlo o dva roky neskôr. Tvrdého slovník je najväčším slovníkovým dielom terajšej spisovnej slovenčiny. Rozsahom prevyšuje ho iba Bernolákov Slowár. Ako každé ľudské dielo, i tento slovník nie je úplný, neobsahuje všetok slovníkový materiál spisovnej slovenčiny, kde-tu najdeme i chyby, no jednako je to najúplnejší slovník terajšej spisovnej reči, presne rozoznáva chybné slová a výrazy, upozorňuje na ne a navrhuje namiesto nich správne tvary. Už s tejto puristickej stránky dielo Petra Tvrdého má veľký význam pre ustálenie slovníka a frazeologie spisovnej slovenčiny. Autor ustavične dopĺňal svoj slovník, pred niekoľkými mesiacmi sosbieral doplnky, ktoré majú vyjsť nákladom Československej grafickej unie v Prahe, kde vyšlo aj 2. vydanie slovníka.

*

Dňa 26. februára tohto roku na myjavskom cintoríne rozlúčili sa s nebohým zástupcovia Matice slovenskej, Spolku sv. Vojtecha, Spolku profesorov Slovákov a univerzitnej knižnice. Odišiel na večný odpočinok posledný ruský „slovanský štipendista" Slovák, ktorý v Rusku robil česť svojmu národu. Petra Tvrdého už niet medzi živými, ale ostáva tu jeho dielo, jeho slovníky, ktoré mu zachovajú čestné miesto v dejinách jazyka a národa slovenského. *H. B.*

Belo Letz:

HYPOKORISTIKÁ.

Ak sa jazyk roztriedďuje podľa hlavných svojich funkcií na básnický, vedecký, pracovný a hovorový (Spisovná čeština a jaz. kultura, str. 67), každý tento druh má rozličné pododdiely a odtiene, pri ktorých nemalú úlohu hrá okrem iných okolností aj prostredie.

Podľa tohto poznatku hovorový jazyk môže byť tiež rozličný. Ak ho určuje domácnosť a dôverný styk rodinný, načim ho označiť za domácky, a nakoľko sa jeho slovný a výrazový poklad odchyľuje od štruktúry hovorového jazyka vôbec, predstavuje sa výrazovými prostriedkami, ktoré pokladáme za hypokoristické.

Aký je rozdiel medzi slovami zvyčajného hovoru a reči domácej? V základe neveľký, ale v jednotlivostiach badateľný, a to najmä v tej jeho časti, kde sa hovoriaci obracia k osobe blízkej, ku ktorej má priamo bytnostný vzťah. Osobu stále vidí, styka sa s ňou; je svedkom jej prejavov citového, duchovného, ale i telesného života, čo vylučuje umelkovanosť prostredia nedomáceho. Rozumie sa, že tieto okolnosti vplývajú aj na jeho reč. Slová a vety sa im prispôsobujú, neraz príčinami prvkov emociálnych a neraz iba snahou po praktičnosti a zreteľnosti. Skŕsajú tak maznavé a laskajúce slová. A nejde tu len o detskú reč, vzniklú z pomeru detí a dospelých.

Predpokladá sa, že na rodinný hovor najmenej vplýva otec. Je temer celý deň v robote mimo svojej domácnosti a víďa sa s ostatnými členmi zriedkavejšie, v mnohých prípadoch iba večer. Zato matka je zas najúčinnejším sjednocovateľom rodiny, jej styk s deťmi býva stály, a keďže materinská láska a oddanosť je príslovečná, nečudo, „že emočné rysy v reči matky sú najmä význačné". (Oberpfalcer, Jazykozpyt, str. 33.) Rozdiel medzi zvyčajnou hovorovou rečou a hypokoristikami javí sa v niekoľkých zmenách: v narušení kvantity samohlásky a spoluhlásky (tu zdvojením*), zmäkčovaním hlások (ľaľo, šašo, ťuťmák) ap. Ale i s kmeňoslovnej stránky podliehajú hypokoristiká zmenám. Mená oslovených osôb sa skracujú, sufixálne zdrobňujú, a to niekedy spôsobom v normálnej reči neobvyklým.

Ak nemáme ohľad na bohatý oddiel detskej reči, ktorá má svojské zákony a často temer nelogickú štruktúru, smieme tvrdiť, že i v slovenčine je hojnosť hypokoristík. Naše gramatiky sa nimi dosiaľ nezapodievaly a bývajú k nim macošské i gramatiky iných reči; odbavia ich kratučkou poznámkou a kusými dokladmi. Azda

* V našej reči niet dokladov na toto zdvojenie u hypokoristík.

preto, že domácke slová nepatria do spisovnej reči. Ale keďže hypokoristiká v detskej literatúre, v rodinnom románe a vôbec v dielach ľudového prostredia nemožno zaznávať, lebo tu fond hovorovej reči vniká do spisby aj svojimi charakteristickými odtieňami, nemôže byť od veci ukázať, aký je približný stav hypokoristík v slovenčine. Túto úlohu podporuje najmä okolnosť, že slovenčina je spisovná reč eminente ľudového pôvodu a bez skostnatelej knižnej tradície. V nej často vidno uplatňovať i snahu povýšiť domácke slovo na literárne na vrub neživých mien, ktoré nemajú pre svoju číru úradnosť a knižnosť nič spoločného s dobrým naším úzom. (Porov. užívanie krstných mien, o čom bude reč ďalej.) Slovom, pre slovenčinu načim počítať hojne i s hypokoristikami, lebo u nás niet takého ostrého medzníka spisovnosti a neliterárnosti ako v iných jazykoch.

Pomerne bohatú skupinu našich hypokoristík môžeme roztriediť na obecné mená, vzniklé z mien rodinných a na mená krstné, ktoré sú vlastne pozmenené podoby úradných a s istou výhradou aj literárnych krstných mien.

A. Obecné mená hypokoristické.

a. Meno je rodu mužského:

1. Táto skupina doznieva v prípone najčastejšie u mužského rodu na *o*. Niekoľko dokladov týchto mien obecných má zrejmý charakter detskej reči (Oberpfalcer, str. 34): apo, tato, ujo, sváko, strýko, dedo, ňaňo, čučo, bujo; podobne s významom pejoratívnym: geľo, chmuľo, krcho a iné.

Príponu *a* kmeňov majú: papa, tata.

2. Domácke slová tejto kategorie majú často podobu zdrobnelú. Tu si *o* alebo uchovajú, alebo ho nahradzujú inou deminutívnou príponou od slov viac-menej hypokoristických.

-ko: apko, tatko, ujko, dedko, ňaňko, otecko; čučko, ducko, fuzko, ježko, maško ap.

-ťko: tatíčko, ňaníčko, psíčko.

-inko: tatinko, apinko.

-enka, -inka: apenka, apinka (porov. tata).

-ík, ťček: apík, tatík, strýčik, tatíček, apíček ap.

b. Meno je rodu ženského:

Prípone *-ko* zodpovedá u ženského rodu *-ka:* mamka, totka, strynka, gazdinka ap.

-uša: mamuša, tetuša, devuša ap.; s ďalším zdrobnením s *-ka:* mamuška, tetuška, devuška.

-uľa: mamuľa, tetuľa, devuľa; s príponou *-ka:* mamuľka, tetuľka, devuľka.

-ina, -inka, -ulinka: mamina, maminka, mamulinka ap.

B. Krstné mená hypokoristické.

V skupine krstných mien treba rozoznávať niekoľko zásadných zmien.

1. Pôvodná a často nesvojská koncovka mena sa zamení za typické *o* našich hypokoristík: Julian > Julo; Viliam > Vilo; Vincent > Vinco; Ján > Jano; Jozef > Jožo; Rudolf > Rudo atď. U ženského rodu je *a*: Kornélia > Kornela, Terezia > Tereza ap.

2. Druhá časť menného kompozita alebo koniec slova odpadáva, čím sa, pravda, podoba krstného mena skráti:

a. Ladislav > Laco; Vladimír > Vlado; Kazimír > Kazo; Stanislav > Stano; Ľudovít > Ľudo.

b. František > Fraňo, Franco; Benedikt > Beno, Beňo; Ezechiel > Ežo; Dezider > Dežo; Magdalena > Magda; Ferdinand > Ferdiš; Juliana > Jula, Juľa; Sidonia > Sidka, Vavrinec > Vavro; Zuzanna > Zuza; Maximilián > Maxo; Eduard > Edo, Eduš; Katarína > Kata; Dorota > Dora a iné.

3. Začiatok slova sa vynecháva a tak možno hovoriť o najradikálnejšej zmene formy krstného mena: Anton > Tono, Toňo; Matilda > Tilda, Emília > Mila, Milka; Jakub > Kubo; Emil > Milo; Magdalena > Lena; Ferdinand > Nando; Adolf > Dolfo; Julia > Uľa; Alojz > Lojzo; Alžbeta > Beta; Ambroz > Brožko; Gertruda > Trudka; Cecília > Cila; Adalbert > Berco; Demetrius > Mitro; Leopold > Poldo a iné.

4. Pri tvorení hypokoristík vidno i zmäkčovanie hlások: *d* > *ď*; *t* > *ť*; *z* > *ž*; *n* > *ň*; *ch* > *š* ap.: Ladislav > Laco; Františka > Franca; Adalbert > Berco; Jozef > Jožo; Ezechiel > Ežo: Dezidir > Dežo; Anton > Toňo; Michal > Mišo ap.

5. K našim hypokoristikám pribudly aj maďarské krstné mená. Ide tu o cudzí vplyv na náš hovor: František > Fero, Ferenc; Štefan > Ičan, Ičo (maď. István); Eugen > Jenko (maď. Jenő); Matej > Matiaš, Matiaško (maď. Mátyás); Mikuláš > Miklóš, Miklóško (maď. Miklós); Ľudovít > Lajo (Lajos) ap.

6. S kmeňoslovnej stránky treba u týchto mien zdôrazniť, že väčšina doznieva podobne ako v prvej kategorii na *o*.

Úradná a teda papierová forma krstného mena je ozaj papierová, i neužíva sa jej v reči vôbec. Táto okolnosť viedla niektorých našich rodákov k pokusu podpisovať sa len krstným menom na *o* a cele zavrhnúť matrikové tvary ako mŕtve a nepotrebné.

Táto snaha nie je naoko zlá. Lahodí našej reči. A teda, kde len možno, treba ju podporiť. No má svoj háčik: zovšeobecniť ju zdá sa jednako len ťažké, najmä ak meno má hypokoristický tvar silno odchýlny od úradného a veľmi badať na ňom nevážny alebo dokonca pejoratívny charakter domáckosti: Jakub > Kubo; Anton > Toňo ap.

Prekážky teda, ktoré tu vznikajú, nie sú len technické, ale aj estetické, významové a funkcionálne: prostredie sa priamo prilepilo na meno, i nemožno ho už povýšiť na úradný názov. Znak, že slovo nemá len svoju podobu a význam, ale aj užší alebo širší rámec svojho užívania a ťažko ho z neho nasilu vylúpiť.

7. Domácka forma krstného mena býva často i deminutívna: s príponou *-ko:* Brožko, Ďurko, Ferko, Gálko, Gažko, Janko, Jenko, Karolko, Lacko, Lajko, Ľudko, Matko, Miško, Paľko, Samko, Stanko, Števko, Šalko, Tonko, Vilko, Martinko a iné; s príponou *-ík:* Juríik, Daník, Ondrík, Samík, Števík, Petrík, Janík a iné; s príponou *-íček:* Janíček, Juríček, Lojzíček, Lacíček; s príponou *-íčko:* Janíčko, Juríčko, Štefíčko a iné.

Iné prípony mužského rodu bývajú;

-uš, -áš, -iš: Aduš, Eduš, Fonuš, Fenuš, Imruš, Ondráš, Marčiš, Ferdiš, Ondriš a iné;

-uš+ko, -áš+ko, -iš+ko: Aduško, Eduško, Feruško, Imriško, Ondriško ap.

Mená ženského rodu majú tiež rozličné prípony. Na pr. Mária má tieto doklady: Mara, Marka, Marča, Marčuľa, Marčuľka, Marčulienka, Marčuša, Mardulenka, Marica, Marička, Marinka, Mariš, Mariša, Mariška, Mariatko, Marienča, Marienčatko, Marika ap.

Alebo Anna: Hanna, Hana, Hanka, Anica, Hančuša, Hanulienka, Anča (Hanča), Hančuľka, Hanulienka, Ančiatko ap.

Kata, Katka, Katuša, Katuška, Katušenka, Katuľa, Katulienka, Katurienka, Kačurka, Katica, Katina, Katra, Katrena, Katrenka ap.

Už reťaze týchto niekoľkých krstných mien ženského rodu ukazujú, že možnosti oslovenia sú tu ozaj rozličné. Využiť možno pri nich všetky stupne nielen všakových prípon hypokoristických, ale i zdrobnelých. Úplný soznam týchto variácií je, pravda, takmer, ne-

možný, lebo citové zafarbenie vytvára pri výslovnosti ženských mien podoby, ktoré neľahko reprodukovať v ozajstnej celosti. Stačí si pri nich teda uvedomiť rezkú meniteľnosť prípon, súladnú s emocionálnymi odtieňami, pravda, podľa kmeňoslovných možností našej reči. No jednako načim usúdiť, že neraz sa pri tvorení týchto maznavých a laskajúcich mien odbočuje i za bohatstvo prípon (porov. Marika), aby sa užily cudzie hypokoristické alebo zdrobnelé koncovky; konkrétne, i u našich ženských mien badať vplyvy maďarské. (Rozumie sa, že tento účinok cítiť aj opačne v maďarčine pri tejto kategorii.)

Ale rozličné obmeny krstných mien poučujú nás aj o nejasnom medzníku medzi výrazmi, ktoré načim pokladať za domácke v pravom slova smysle alebo za slová blízke hypokoristikám a patronymikám. Ide tu najmä o funkčnú úlohu deminutív, ktoré raz môžeme pokladať za slová identické s domáckymi podobami, inokedy len za príbuzné a napokon i za sémantických činiteľov, ktoré sú nedomácke. I tu azda rozhodujúce kritérium je prostredie; ono hovorí o hypokorističnosti alebo o čírej zdrobnelosti slova.

Pravda, iná je vec u sufixov, ktoré sú len vo funkcii výrazov domácich. A naostatok treba uviesť osobitnosť složených prípon, a to z prvku cele hypokoristického a deminutívneho (devuš-ka); znak, že sú mnohé doklady, ktoré dokazujú príbuznosť týchto dvoch zástojov.

8. Z veľa hypokoristík skupiny krstných mien skrsly neskôr priezviská. Stalo sa tak dvojakým spôsobom: 1. domácke meno prešlo za priezvisko bez zmeny; 2. dostalo novú príponu.

1. Prvú kategoriu máme v príkladoch: Galo, Fraňo, Beňo, Gažo, Stano, Staňo, Milo ap.

2. Druhú kategoriu máme a) s príponou: *-ko:* Danko, Maťko, Peťko, Vojtko, Adamko, Blažko, Stanko, Lacko ap.

b) s inými príponami: Vavrík, Daník, Gažík, Dančík, Janík, Mišík, Mikolášik, Jánošík; Šálek, Janek, Ondrušek; Gábriš, Marčiš, Ďuriš, Janiš; Fraňovič, Ďurkovský, Jankovič, Jankovský, Ondrejkovič, Beňovský ap.

9. Priezviská vydatých žien píšeme úradne s koncovkou *-ová.* (Toto *-ová* je analogické za pôvodný sufix *-ova,* ktorým tvoríme prídavné mená prisvojovacie vzoru *otcova.)*

No živý úzus vyhýba sa tejto prípone a dáva prednosť hypokoristickému *-ka:* Zimen-Zimenka, Hofman-Hofmanka, Mráz-Mrázka ap.

Gramatiky odmietajú tieto prípony ako nevážne a neliterárne a neradia ich užívať. No jednako i tieto sufixy ako celý systém domáckych slov má v našej spisbe funkčnú oprávnenosť. Bolo by škoda nedožičiť mu, kde len možno, voľnejší prenik z hovorovej oblasti i na pole pracovného a básnického jazyka.

Ľudovít Novák:

PREDSA — PRECA A MODERNÁ SLOVENSKÁ POEZIA.

I.

Milan Pišút rozpísal sa v článku „Vedecké myslenie a slovenský život" v ostatnom čísle Slovenských smerov umeleckých a kritických (II, 161—8) o niektorých ozaj bolavých stránkach nášho verejného života. V zásadných otázkach akiste každý len trochu kriticky založený človek dá mu rád za pravdu. No iná je už otázka, či konkrétne príklady, ktoré uvádza Pišút, sú ozaj vybrané vhodne, resp. či bol autor na základe práve tých prípadov, čo uvádza, oprávnený k takému pesimistickému, ba miestami až podráždenému tónu. Pišútove pravdivé slová: „Nikto by neveril, ako pokojne sa dá písať i o tých najcitlivejších a najožehavejších veciach, ak o nich skutočne rozmýšľame" daly by sa napísať celkom dobre na margo jeho vlastného článku. Nám, pravda, neprichodí miešať sa do sporu a brániť náhľady, proti ktorým sa Pišút tak rozhodne postavil; zainteresovaní akiste sami odpovedia, ak pocítia, že odsudok Pišútov bol k ich náhľadom nežiaducne prísny. Tak myslím i básnik J. Smrek sa ozve proti poznámkam, ktoré Pišút venoval jeho bratislavskej obrane starého pravopisu, najmä slovka *predsa*. Smrekova odpoveď bude akiste zaujímavá, ale už podľa toho, čo povedal v Bratislave v svojej prednáške, je viac ako pravdepodobné, že Smrek odpovie s hľadiska Pišútovho — nevedecky. Nebol som na Smrekovej prednáške, no ak je Pišútova reprodukcia príslušného miesta Smrekovej prednášky správna, musím sa pridať k Pišútovmu konštatovaniu, že Smrekova obrana neoperuje obvyklými vedeckými argumentami. Lež namiesto Pišútovho „nevedecký" radšej by som dal dáke „málo vedecký" alebo „vedecky nie celkom presný". A to isté si trúfam už vopred navrhovať pre Smrekovu odpoveď, hoci neviem, ako sa bude brániť.

Treba si totiž uvedomiť pri celej veci niekoľko momentov. Predovšetkým nesmiernu složitosť jazykových javov. Je, pravda, dosť zakoreneným zvykom u nás, že o jazykových otázkach rozpíše sa skoro každý, kto pri svojom zamestnaní prichodí ustavične do kon-

taktu s gramatikou. Pritom sa veľmi často môže stať, že to, čo sa oku iba čiastočne zasvätenému vidí nad slnce jasné a prosté, je v skutočnosti neobyčajne sporné a složité. Aj prípad s *predsa* je taký, i keď nie neobyčajne, tak aspoň hodne složitý. A v súvislosti so Smrekom a s modernou slovenskou poeziou rozhodne složitejší, ako by sa na prvý pohľad zdalo tomu, kto sa s presvedčením postaví na obranu nového pravopisu.

Teda o *predsa* ideme dnes hovoriť s lingvistického stanoviska obšírnejšie. Nečakáme na odpoveď Smrekovu, pretože Smrek je básnik a nie teoretik jazyka a pretože jeho odpoveď, akokoľvek zaujímavá, bude musieť byť nevyhnutne hodne essayistická, ako bola jeho bratislavská prednáška. Preto nebude, myslím, nevhodné, ak sa pokúsim „suchou" vedeckou rečou, akú mal na mysli aj Pišút, povedať to, čo Smrek iba cítil a o čom bol od začiatku po vydaní Pravidiel slovenského pravopisu aj hlboko presvedčený, ale čo teoreticky presne nevedel a nevie formulovať.

Skôr ako by sme prešli k meritu veci, musíme sa niekoľkými slovami dotknúť otázky, čím bol determinovaný Smrekov náhľad, v Bratislave vyslovený. Pišút je presvedčený o tom, že tu nemôže ísť o nič iného ako o to, že sa dal Smrek strhnúť citovým dôvodom: „Ipí zo sotrvačnosti a zvyku, úcty a lásky k tradícii na starom pravopise (ako historik Tomek na svojom W. W.)". Nakoľko Smrekovi je čeština podľa Pišúta „prinajmenšom taká milá ako slovenčina", Pišút vylučuje druhú možnosť motivácie Smrekovho náhľadu, totiž príklon k „móde — aby to nebolo ako v češtine". K prvému bodu treba poznamenať, že porovnanie s historikom Tomkom je s lingvistického stanoviska nepresné: v Tomkovom prípade išlo o neuznanie novej grafiky *v* za staré *w*, pričom 1. zmena *v*>*w* týkala sa celého systému, 2. bola to iba zámena grafická, ktorá v ničom nezasiahla výslovnosť vtedajšej češtiny a 3. zastihla náhodou práve obidve veľké počiatočné litery krstných mien historika Tomka (Wáclav Wladivoj), na ktoré bol Tomek dlhým užívaním privyknutý. (Sám zo svojej skúsenosti viem, aká ťažkosť je privykať na zmenu v krstnom mene, hoci v mojom prípade ide aj o zmenu hlásky, nielen litery.)

Pri Smrekovej obrane išlo o vonkoncom iné momenty. Predovšetkým Smrek ani v jednom zo svojich troch mien nemá skupinu *ds*, ktorú by azda podľa nového pravopisu bolo treba nejako meniť. Osobný moment teda odpadá. V druhom bode nie je podľa nového pravopisu vylúčené z grafického systému každé *ds* (na pr. *predsa* sa má písať síce *preca*, ale hneď *predsavzatie* ostalo s *ds*). Napo-

kon, kým zámena *w>v* týkala sa ozaj iba grafiky, je otázka, či to možno opakovať bez všetkého aj o prípade *predsa*. Pôjde nám teda ďalej predovšetkým o to, či je správna a pravdivá Pišútova veta: „Keď môže mať spisovná čeština, ktorá kladie väčší dôraz na etymologický pravopis, ako slovenčina, písané „přece", aký vedecký dôvod by mohol niekto najsť proti písaniu „preca"?" Poukaz na češtinu nie je v tejto súvislosti a v tejto formulácii správny, nakoľko pod pojem etymologický pravopis sa síce zahrnujú a zahrnovaly s historického stanoviska nesporné grafické archaizmy, ale všetky tieto archaizmy s hľadiska dnešného systému nie sú vždy v tejže rovine. A potom porovnávať paušálne češtinu so slovenčinou, i keď sú to najbližšie spisovné jazyky slovanské, dobre nejde, lebo i pri nesporných shodách sú často podstatné rozdiely, ktoré nezasvätenému oku nie sú vôbec zjavné. Napokon celá vec sa ešte komplikuje faktom, že ide nielen o spisovný jazyk so sdelnou funkciou, ale aj o jazyk básnický. Práve v tomto prípade bol by človek čakal viacej obozretnosti od Pišúta, ktorý sa so zdarom zaoberá štúdiom básnického jazyka, neraz práve s hľadiska zvukového.

Pred rozborom vedeckých argumentov za predsa nech je mi ešte dovolené poukázať na fakt, ktorý by mi mohol byť vyčítaný pri ev. ďalšej diskusii: prečo sa práve teraz staviam na obranu *predsa*? Či nie práve preto, že „som sa dal do služieb" tej skupiny, ktorá háji *predsa*? Moja odpoveď nemôže byť, pravda, iná ako záporná. I lingvista musí mať dnes na mysli sociologou už dávnejšie odhalenú skutočnosť, že v bojoch dvoch skupín, proti sebe postavených, obidve skupiny usilujú sa pochopiteľne operovať vedeckými argumentami, pravda, s prípadu na prípad s menším alebo väčším zdarom. Pritom je jasné, že nejde tak o tie drobné argumentačné detaily, ktoré s nestranného stanoviska obstoja lepšie raz u jednej skupiny, raz u druhej, ale že je rozhodujúci moment boja jednej skupiny proti druhej na celej čiare, ktorého pohnútky sú neobyčajne složité a pri čom intelektuálna stránka je vždy v menšine a prichodí neraz vôbec až ex post. Jedna skupina upodozrieva samo sebou druhú, že uvádza tendenčné argumenty, že vedecké dôvody tendenčne prekrucuje atď., atď. Nestranný teoretik nebude sa nad týmto faktom ani pozastavovať, ani rozčuľovať, ani zarmucovať, pretože jasne vidí, že i podobné spory patria do kategorie dialekticky neslučiteľných protikladov, ktoré vlastne umožňujú akýkoľvek vývinovy pohyb. Teoretik si, pravda, všetky tieto momenty musí najprv odmyslieť, aby jasne videl, že pre vedecky nestranné myslenie je jedine možné:

postaviť sa na stanovisko štruktúry príslušného javového radu a s tohto stanoviska posudzovať aj akékoľvek vzťahy tejto skupiny javov k iným javovým oblastiam. Menej abstraktne povedané, znamená to v našom prípade, že si treba odmyslieť nevyhnutne protichodné stanovisko obidvoch skupín, proti sebe postavených na Slovensku — pravda, ešte raz zdôrazňujeme, vonkoncom nie výhradne pre pravopis, ale pre momenty oveľa dôležitejšie, pretože živelnejšie a zemitejšie — a treba sa postaviť len a len na stanovisko jazykového systému. Konkrétne v našom prípade budeme celú zdanlivo takú nepatrnú vec posudzovať s hľadiska spisovného systému. Budeme mať na zreteli pomer spisovného jazyka k nárečiam, problém pomeru optickej stránky spisovného jazyka k akustickej a otázku využitia prvkov spisovného jazyka v poezii. Dúfame pritom, že sa nám podarí do každého, kto sa nedá odstrašiť nadpisom, pripomínajúcim príliš „suchú, nezáživnú filologiu", a kto si pozorne prečíta tento článok, preliať aspoň trochu tej úcty i, povedal by som, zbožnej hrôzy, čo musí každý svedomitý jazykovedec neustále pociťovať pri kontakte s nesmiernou složitosťou jazykových javov...

Toľkoto teda úvodom.

Ako sme už vyššie na to poukázali, má náš zdanlivo nepatrný problém, ktorý robí dojem, že nestojí za reč, niekoľko aspektov. Začneme Smrekovým tvrdením, že *predsa* má dva prízvuky a *preca* len jeden. Netreba sa čudovať, že Pišút pokladal tento argument za nevedecký. Pišút prišiel na univerzite do kontaktu iba s gebauerovskou jazykovedou, iba kde-tu podopĺňanou poučkami z pozitivistickej fonetiky prírodovedeckého charakteru. Okrem toho nemal času hlbšie sa zamyslieť nad samým pojmom „prízvuk" v celej složitosti jeho problematiky, keďže sa od začiatku viacej špecializoval na štúdium literárne vedeckých disciplín. Popri tom ako v istom smysle poeta doctus a teoretik básnického jazyka mohol a musel naraziť častejšie na zvláštny zjav, totiž že básnici používajú často celkom bežné vedecké termíny v metaforickom smysle a že tohto preneseného významu sa nevedia zbaviť ani vtedy, keby sa mali vyjadrovať triezvejšie, to jest pojmove presnejšie. Lež v každom prípade sú akékoľvek výroky básnikov pre teoriu básnického jazyka neobyčajne cenné, nakoľko prezradzujú často existenciu toho, čo teoretik našiel celkom iným spôsobom. Preto musí teoretik vždy veľmi opatrne preskúmať tieto výroky, odstrániť z nich básnický nános a preložiť ich napokon do intelektuálnej pojmovej reči vedy.

O toto sa teda predovšetkým pokúsime.

II.

Ján Čietek narodil sa v Zemianskom Lieskovom v dolnej Trenčianskej. Neviem presne, kedy opustil svoje rodisko, ale podľa básne Genesis a exodus (Božské uzly[2] 7—8) zdá sa, že to bolo až počiatkom druhého desaťročia jeho života. Keďže bol jeho otec mlynár, je celkom isté, že sa u Čietkovcov nehovorilo literárne, ale miestnym západoslovenským dialektom. V tomto dialekte — v dialektologickej ankete, ktorú som podnikol pred niekoľkými rokmi ešte ako poslucháč pražskej Karlovej univerzity, mám doklady aj zo Zem. Lieskového — máme ako v mnohých iných západoslovenských dialektoch, najmä trenčianskych a nitrianskych, zvláštnosť, v iných slovenských a českých dialektoch neznámu. Je to poňatie systémového protikladu dlhých a krátkych spoluhlások, čo terminologiou fonologickou nazývame dĺžkovou, kvantitatívnou koreláciou, ktorá je známa z rozličných mŕtvych i živých jazykov (na pr. z latinčiny, starej španielčiny, taliančiny, maďarčiny, finčiny atď.). Spisovnému jazyku slovenskému, ktorý pozná túto dĺžkovú, kvantitatívnu koreláciu iba pri samohláskach (dlhé a krátke samohlásky), je toto poňatie dĺžky vnútri v medziach jediného koreňa alebo koncovkového a predponového útvaru úplne cudzie (ďalej ukážeme, že to tak nie je na hraniciach týchto útvarov). V západoslovenskom dialekte toho typu, aký je v Zemianskom Lieskovom, rodisku básnika Smreka, máme takéto prípady: nielen ma*ss*o, o*ss*em, ka*šš*a, pra*šš*iví, ma*jj*ér, fra*jj*ér, stu*nn*a, se*ll*ák, mo*ll*it sa, vi*ll*i atď., ale aj sve*čč*í sa, kra*čč*í... a br*cc*o, sr*cc*e, su*cc*a, o*cc*a... a, pravda, aj pre*cc*a. Mohol by som uviesť veľa iných dokladov zo spomínanej ankety i zo staršej literatúry. No na tomto mieste obmedzím sa iba na citovanie niekoľkých dokladov na tvar pre*cc*a zo staršej, každému prístupnej literatúry, ktoré by si každý neveriaci mohol prezrieť a dal sa tak presvedčiť o správnosti nášho tvrdenia. Tak *precca* s „dvoma" *cc* nachodíme na pr. na týchto miestach: Rizner ho uvádza z Bošáce (SP XI, 631), z Horných Bziniec ho zaznačila Ľudmila Podjavorinská (SP XIX, 541), zo Starej Turej ho máme v SP XVII, 310, 311, 377, 378; ib. XVIII, 178; ib. XIX, 373 atď. Podobne pri iných slovách, ktorých spisovný pravopis bol reformou zmenený; na pr. dva*cc*at (SP XXX, 510), štiri*cc*at (SP XVII, 118) atď. (Porov. najnovšie o tomto type u Vážneho, Československá vlastivěda III, Praha 1934, 248 nasl. a izoglosy č. 10 a 11 na str. 252.)

Uvedené doklady presvedčia, myslím, každého nezaujatého či-

tateľa, že tieto tvary maly rozhodne vplyv na Smrekov náhľad. Veď je jasné, že na každého z nás mala dialektická reč veľký vplyv, ktorého sa niektorí z nás nevedia zbaviť ani vtedy, keď si osvoja spisovný jazyk. Smrek patrí medzi tých, čo si osvojili literárnu slovenčinu veľmi uspokojivo, čo súvisí u neho akiste aj s učiteľským vzdelaním a redaktorskou praxou. No aj uňho badáme stopy dialektickej výslovnosti; tak na pr. nevyslovuje predné *ä*, ani mäkké *ľ*, užíva mnoho takzvaného rázu ʔ (hlasivkovej explozívy), „neasimiluje" dostatočne neznelé k znelým vo vetnej súvislosti, niekedy sa pozabudne a na konci slova vysloví druhú složku dvojhlásky po západniarsky predĺžene, má zadnejšiu artikulačnú bázu, najmä pri *a*, *á* atď. Pri tom všetkom je pochopiteľné, že zachoval aj predlžovanie spoluhlások hlavne tam, kde ho v tom podporovala aj staršia spisovná grafika, na ktorú Smrek ako každý z nás privykol. Tak z ostatného času môžem uviesť aspoň doklad presveďčením z rozhlasu (pri čítaní Mrázovej prednášky v Prahe dňa 10. febr.; mimochodom: prednáška Andreja Mráza nemala ani jedno *predsa*, nakoľko sa tomuto slovu autor sústavne vyhýba, práve po novej úprave pravopisnej; a nie je v tom osihotený...).

Po tom, čo sme doteraz povedali, netreba už osobitne zdôrazňovať, že Smrek mal ozaj závažný dôvod hovoriť o dvoch prízvukoch pri slove *predsa*. Pravda to, čo on volá prízvukom, nie je v pravom slova smysle prízvuk, ale to na veci nič nemení. Smrek si zachoval zo svojho rodného dialektu poňatie dĺžky i v kategorii spoluhlások a — možno, že o tom ani sám v tejto formulácii nevie — uplatňuje ho všade tam, kde shoda spisovnej slovenčiny a jeho rodného nárečia je paralelná so staršou spisovnou grafikou, ktorá namiesto Smrekovej dlhej spoluhlásky píše dve litery a nie jednu (teda na pr. pre*ds*a a nie pre*c*a). To, že Smrek hovorí celkom vážne o dvoch prízvukoch, môžeme vysvetliť tak, že pri výslovnosti hovoriaci cíti, že dlhá spoluhláska patrí do dvoch slabík; tak ako by hovoril pre*c-c*a, ako by jedno *c* patrilo do prvej, druhé *c* do druhej slabiky; všetko toto je s fonetického stanoviska nie celkom presné, ale to, pravda, dojem nezmení. Pritom je evidentné, že Smrek i ostatní bývalí príslušníci dialektov typu Smrekovho rodiska radi stotožňujú prvé *c* — už aby sme hovorili i naďalej v tejto zjednodušujúcej forme — s prvou, druhé *c* s druhou literou spisovnej grafiky (teda povedzme dva*ds*ať: 1. *c*=*d*, 2. *c*=*s*; je to tak, ako keby sme chceli rozdeliť dva*d-s*ať). Zo všetkého toho vyplýva, že pri značne vyvinutom predĺžení príslušnej spoluhlásky môže mať pri výraznejšej výslovnosti hovoriaci

dojem, že ide o dva prízvuky, z ktorých jeden zasahuje prvú, druhý zasa druhú slabiku slova, a nie teda iba slabiku jedinú. A analogicky: pri českom přece, kde ani grafika ani výslovnosť nevykazuje nijakú dvojitosť, konštatoval Smrek iba jeden „prízvuk".

Toľkoto aspoň stručne o Smrekovej teorii. Tým, pravda, celý problém ešte je nie riešený. Bola by totiž možná námietka: Smrekova výslovnosť je jeho celkom individuálnou, súkromnou vecou, ktorá sa týka maximum ešte Slovákov, pochodiacich z krajov geograficky blízkych Smrekovmu rodisku, a netýka sa preto ostatných hovoriacich spisovnou slovenčinou.

III.

Takáto alebo podobná námietka nebola by správna pre viaceré dôvody. My dotkneme sa tu iba najvážnejšieho. Moderná lingvistika ukazuje čím ďalej tým viacej, že optická stránka pri spisovných jazykoch je neobyčajne dôležitá, rozhodne dôležitejšia, ako si bola myslela staršia jazykoveda historická. Pri osvojovaní si spisovného jazyka — a každý, nech je akéhokoľvek dialektického pôvodu, si ho musí osvojiť sústavným učením — optická stránka sa nielen „zasociuje" s akustickou, ale má aj vplyv na výslovnosť v nejednom prípade. A jedným z týchto prípadov je u mnohých hovoriacich aj typ pre*ds*a, dva*ds*ať tri*ds*ať atď., ktorý sa vyznačuje predlžovaním spoluhlásky medzi dvoma samohláskami. Najzrejmejšie je to, pravda, pri čítaní textu, no i v obyčajnom, neafektovanom hovore sa to často vyskytuje. Okrem toho treba mať na mysli fakt, že spisovná slovenčina zrejmejšie a sústavnejšie vyznačuje pomocou „predĺžených" spoluhlások aj takzvané morfémické švy, to jest hranice medzi dvoma slovotvornými alebo tvaroslovnými složkami slova; na pr. kame*n-ný*, väč*-ší*, presvie*d-čať*, povi*n-ný*, mä*k-ký*, každode*n-ný* atď. V češtine už akýkoľvek nábeh k takejto výslovnosti pokladá sa za výslovnosť strojenú, afektovanú a preto v normálnej reči neprípustnú (porov. bližšie u Weingarta v sborníku Pražského linguistického kroužku, Spisovná čeština a jazyková kultura, Praha 1932, 201-2; porov. k tomu o slovenčine aj moje riadky v SR III, 1934, 59). V slovenčine sa spomenutá výslovnosť analogicky podľa grafickej podobnosti prenáša potom aj na iné prípady, kde morfémický šev je dnes už neživý alebo aspoň málo citeľný (prípady: dva*ds*ať, pre*ds*a). S tohto hľadiska vidíme v novom osvetlení nemožnosť analogie v češtine (1. nedostatok typu povi*nný*, keďže sa číta povi*ní*; pod. kame*ní*, každode*ní*; mňe*ký* = mě*kký*, vje*čí* = vě*tší*

atď.; 2. nedostatok grafiky *-ds-* či podobne, nakoľko je iba *-c-* teda dvacet, přece atď.).

Z predchádzajúceho vychodí, že jediným motívom pri reforme bol ohľad na češtinu. Nestranný pozorovateľ pritom jasne vidí, že rozhodnúť sa tak mohlo najmä preto, že v komisii, ktorá reformovala pravopis, českí členovia vplyvom češtiny slovenské dištinkcie nerozoznávali, a že i zo slovenských na pr. prof. Damborský sotva mal pre ne porozumenie, nakoľko v jeho rodnom nárečí extrémneho západu niet o týchto dištinkciách ani stopy. Z tejto konštatácie vychodí ešte niekoľko záverov. Najsamprv, že pri reforme pravopisnej alebo aj rečovej mechanické ohľady na češtinu nemajú mať miesta. Jednostranné sjednocovacie hľadisko môže nerešpektovať svojskosti slovenčiny. Potom, že pri novom vydaní Pravidiel niet najmenšieho dôvodu pre zachovanie zreformovaného písania. Rozumné môže byť iba reštaurovanie starého stavu. Pritom nech mi je dovolené spomenúť, že som bol svojho času ešte ako poslucháč univerzity proti reforme v tomto bode, keď mi prof. Vážný poslal úvod k Pravidlám na prezretie. V svojich kritických poznámkach som vtedy, v januári 1931, ukazoval na vplyv písma na výslovnosť v type *predsa*, no ináč som svoj náhľad uplatňovať vtedy ešte nemohol, keďže členom Pravopisnej komisie som sa stal až neskoršie.

Pred riešením problému typu *predsa* v slovenskej poezii žiadalo by sa ešte povedať niekoľko slov o reforme a „protireforme" s hľadiska principiálneho. Tí, čo sa postavili na odpor proti reforme, všeobecne alebo špeciálne pri type pre*dsa*-preca, upodozrievali reformistov z čechizujúcich, protislovenských tendencií. Obrancovia reformy vyčítali zas svojim odporcom reakcionárstvo, separatizmus, autonomizmus atď. Obidve stránky nešetrily, pravda, upodozrievaním z politických tendencií. V celku maly obidve strany so svojho hľadiska pravdu. Objektívny pozorovateľ pritom nebude hneď bez všetkého hľadať na jednej či druhej strane charakterové defekty, ale bude sa snažiť vec pochopiť podľa zásad, ktoré sme na začiatku tejto štúdie vyslovili. Ak má však nestranný teoretik odpovedať na otázku, či treba vôbec v takomto stave vecí čokoľvek meniť, a či máme objektívne kritériá, ktoré by nás vyviedly z chaosu, odpovie na ňu takto: jednoznačnou oporou môže byť len a len zreteľ k jazykovému systému ako takému. To, čo mu odporuje a čomu sa v populárnej verzii hovorí: odporuje to duchu jazyka, nemá sa mu nijakými reformami oktrojovať. Tu teda nijaká tendencia nemá miesta.

Až v takom prípade, kde tento moment kolízie s jazykovou štruktúrou vôbec neprichodí do úvahy, môžu sa uplatňovať sbližujúce alebo vzďaľujúce tendencie, ku ktorým má jedna i druhá strana rovnaké morálne právo, ak postupuje pritom podľa svojho ozajstného presvedčenia a svedomia. Treba si len želať, aby ani jedna ani druhá strana nenarušila príliš prvotnú, totiž sdelnú funkciu jazyka, pri čom zreteľ k češtine a k ostatným jazykom slovanským najmä vo vedeckej terminologii nemal by ostať na poslednom mieste. Definitívne platná bude úprava nie tej skupiny, ktorá sa domnele alebo skutočne opiera o väčší počet takzvaných vedeckých argumentov, ale tej, ktorá v budúcnosti u nás na Slovensku mocensky, teda predovšetkým politicky, prevládne, alebo, ako sa to srozumiteľnejšou, pretože obvyklejšou terminologiou povie, — zvíťazí.

IV.

Tieto predbežné poznámky, hoci dosť obsiahle, boly nám potrebné pre nasledujúcu časť našej štúdie, kde sa pokúsime ukázať, že ani pre náš básnický jazyk, a špeciálne pre jazyk istých našich básnikov, nemohlo a nemôže byť ľahostajné, či reforma ostane trvale platná a či ustúpi časom „protireforme". Najviacej sa zdržíme pri Smrekovi a Lukáčovi. Pri Smrekovi už preto, lebo je isté, že ak sa ho reforma dotkla ako civilného človeka, tým väčšmi ho musela zarážať ako básnika. Pri E. B. Lukáčovi preto, lebo mu Smrek v ostatnom čase vydal podľa starého pravopisu už dve sbierky (2. vyd. Hymien a Elixír), hoci Lukáč občiansky nepatrí do toho istého tábora odporcov proti novému pravopisu ako Smrek a pretože pri ostatnej sbierke Elixír Andrej Kostolný sa postavil proti tomu, že Smrek „zanovite „opravil" Lukáčove verše podľa starého pravopisu", pričom ešte rozhodne dodáva: „Nemalo sa to stať!" (SSUK II, 112). Ani Kostolný, ktorý je ako Pišút aj poeta doctus, aj teoretik básnického jazyka, nepokladal teda za potrebné podrobiť vec bližšiemu skúmaniu, a podvolil sa bez všetkého smerovej či skupinovej disciplíne. Takýto postup sa mi nevidí byť správny, pretože badateľ musí sa vedome snažiť pri vedeckej práci zbaviť sa všetkých pobočných vplyvov.

Začneme Smrekom. No predbežne musíme ešte pripomenúť, že dlhé, resp. zdvojené spoluhlásky, ktorých nerešpektovanie v obyčajnej sdelnej reči nijako zvlášť nezaráža, v básnickej reči sa nedá obísť, najmä, pravda, nie v recitácii Smrekových básní, ktorý vďaka svojmu pôvodu spoluhláskové dĺžky živelne cíti. Tak na pr. vo verši:

do toho chceli sme sa vžiť, ovinúť duše mäkkým plášťom,

Odsúdený k večitej žížni 51.

nebolo by možné čítať: *mäkým* alebo *mekým* alebo podobne. (Iba u Poničana môžeme najsť také „mäko" v Angare 16, proti „mäkké" v Demontáži 12.)

Slovko *predsa* je významu odporovacieho, takže môže sa vyskytnúť vo funkcii odporovacej spojky alebo samostatne, alebo spoločne s inou spojkou (ale, lež, však atď.). Už tento odporovací formálny význam napomáha väčšiu dôraznosť pri výslovnosti tejto spojky, čo zasa prispieva i s grafikou snahe predlžovať v nej intervokálnu spoluhlásku. Pritom subjektívne môže mať laický hovoriaci dojem, že vyslovuje obidve složky, v grafike vyznačené. Takémuto dojmu bude podliehať najmä ten, kto je viacej založený opticky ako akusticky. No v poezii prichodí nám nezabúdať, že grafická stránka predovšetkým pri recitácii z listu a pri čítaní po tichu, to jest bez zvukovej reprodukcie, je veľmi dôležitá. Keby to nebolo contradictio in adiecto, povedali by sme, že tu ide často o grafické eufonické vzorce, ktoré majú potom aj vplyv na zvukovú realizáciu pri recitácii, totiž že sa snažíme jasnejšie artikulovať obidve složky, najmä složku druhú. A nakoľko zvukove sú si všetky možné zvukové realizácie veľmi blízke, stačí iba nábeh k výslovnosti patričnej varianty, aby mal reprodukujúci dojem, že ozaj zachováva, ba zdôrazňuje niektorý — ako to cíti — krásny vzorec. Príklad:

My predsa nesmieme sa báť,

e ˈssa es e e sa

Cválajúce dni[3] 88.

Prízvuky sú na slovách: predsa, nesmieme a báť, takže významom vynútený, relatívne silnejší prízvuk, ako inde u Smreka, ešte len zdôrazní eufonicky dôležitú figúru. Pri čítaní vplyvom prízvuku a analogie predĺžime aj *-s-* v slove „nesmieme". No hlavná vec je, že čítať v uvedenom verši: mi preca ňesmieme sa báť, a nie predĺžene, ako je vyššie vyznačené, vôbec nie je možné bez znásilnenia a deformovania celého verša. Smrek sám cíti ešte väčšmi potrebu čítať predĺžene vo všetkých podobných prípadoch pre príčiny, uvedené v predchádzajúcej časti tejto štúdie, lež v istej miere platí tento výslovnostný typ v takýchto veršoch pre každého.

Podobnou tendenciou k predlžovaniu vyznačujú sa aj iné prípady, postihnuté reformou. Tak na pr. u Smreka:

Človek sa nikdy docela nenarodí,
nenarodí sa docela.
Ja dvadsaťpäť mám rokov
a cítim sa jak pacholiatko.

Cválajúce dni[3] 12.

V uvedenom príklade v troch veršoch pred a za veršom so slovom *dvadsaťpäť* máme paralelizmus vďaka slovku *sa;* toto *sa* v symetricky rozložených pozíciách napomáha tendenciu „zachovať" *-sa-* aj v slove dvad*sa*tpäť, čo sa fakticky stane predĺžením intervokálneho *-c-* (= *ss*). Podobný príklad:

Vtedy si tridsať rokov mal,
srdce tak silné ako svaly.

Božské uzly[2] 22.

Okrem eufonického vzorca *s+vokál* ide tu o silne prízvučné tri*dsa*ť, kde by sme nezniesli tri*c*ať. Podobne budeme čítať slovo sr*dc*e, bez ktorého sa tuším nijaká poezia neobíde, ako sr*cc*e a nie ako *srce*. Slovo *srdce* nebolo, pravda, postihnuté reformou, pretože tu, keďže je aj v češtine srdce, nemohlo nikomu prísť na um, že by sa mohlo vôbec ináč písať, povedzme sr*c*e, ako je v srbochorvátčine popri genitíve plur. sr*ďa*ca. Podobne ostalo na pr. o*ťc*a, čo nehatí nijako predĺženú výslovnosť, shodnú s tendenciou vyznačiť jasne aj vo výslovnosti morfémicky šev (o*ť-c*a). Príklad:

Zas srdce tvoje zalial pot
otca, čo robotoval vo fabrike,

Božské uzly[2] 23.

Grafikou *oť* podporovaný eufonický vzorec ešte napomáha spomenutú tendenciu; nemožno teda čítať: o*c*a, ako ani sr*c*e v prvom verši. V slovenčine podporuje predĺženú výslovnosť ešte existencia dvojice *dz -dž*, ktorá ako systémová dvojica v češtine chybuje. Príklad:

my sme si všetci na vlaku cudzí i príbuzní.

Božské uzly[2] 15.

Teda nielen cu*dz*í, ale aj vše*cc*i (porov. aj eufonický vzorec).

Poučné sú ešte také prípady, ako

A predsa málo,
predsa všetko málo,

Iba oči 85,

kde paralelizmus ešte väčšmi zdôrazňuje i tak už závažné *predsa*.

Zo všetkého toho, čo sme doteraz uviedli, vyplýva eo ipso jasne nemožnosť mechanicky opravovať Smrekove básne podľa nového pravopisu. Vôbec všeobecne o tých rozličných úpravách chceli

by sme povedať aspoň toto: dnes je celkom iná situácia u nás, ako bola ešte do prevratu. Vtedy, keď sme nemali stredných škôl a keď naša literatúra bola prevažne beletristická, bolo treba zorganizovať na pomoc i vlastné veršované básnictvo, ktoré tiež vo veľkej časti slúžilo svojou tématikou nacionálnej idei, aby sa čitateľ i pri čítaní básní zaúčal do spisovnej normy, viac-menej ustálenej. Okrem toho najmä pre nedostatok škôl a pre veľké množstvo nárečových rozdielov väčšina poetov, ako správne upozorňoval na vec v ostatnom ročníku Elánu Rudo Brtáň, ani nepoznala dostatočne spisovnú normu, ba ani pravopis, takže práca redaktorov a korektorov bola pri grafickej úprave básní rozhodujúca. No dnes, keď si aj poeti osvojili už zväčša obstojne, ba niektorí aj veľmi uspokojivo spisovnú normu, redaktori mali by ich úpravu alebo úplne a bez výhrad rešpektovať, alebo akékoľvek zmeny, teda aj zdanlivo celkom bezvýznamné a číro grafické, urobiť v dohode s autormi. Dnes sa teda na básňach u nás nik nepotrebuje učiť pravopis a najmä nie pravopis, ktorý je sporný, i keď oficiálne pre školy a úrady záväzný. Preto by sa nemala prepisovať poezia do nového pravopisu mechanicky ani vo výboroch pre stredné školy. Veď tí, čo si osvoja pravopis spoľahlivo v náučnej a inej próze, nedajú sa pomýliť odchýlkami v poezii.

Tak v Brtáňovom Výbore zo súčasnej lyriky, vydanom Maticou slovenskou v Čítaní študujúcej mládeže (sv. XXXV, 1933), hneď v prvej Smrekovej básni máme:

Bola mi tajomná, a preca blízka len
— — — — — — — — —
príchod jej čakal som do srdca svojho stánu.
Odsúdený k večitej žížni 12; Výbor 91.

Pravda, symetria pre*dsa* — sr*dca* a iné vyššie spomenuté okolnosti nepripúšťajú pre*ca*. Alebo v takom verši:

mnou preca dosaženým
Cválajúce dni 49; Výbor 96,

sa písaním -*c* -úplne zakrýva a zatemňuje „dvojaká" eufonia (pre*dsa* — *dosa*ženým). Ako mechanicky, bez hlbších úvah sa robia podobné pravopisné „úpravy", toho dôkazom je ponechanie nadpisu Naro*dz*eniny namiesto Naro*d*eniny zo sbierky Cválajúce dni (Výbor 93—4), pretože toto slovo náhodou z Pravidiel vypadlo (je tam len naro*d*enie), hoci ostatné prípady, ktoré sú vlastne v tej istej rovine u Smreka ako slovo Narodzeniny, ostaly (tri razy dva*c*ať*p*ä*ť*, dokonca

aj vo verši: Ó, ľudských rokov dvacaťpäť, kde by sa pre symetriu so slovom ľu*d*ských žiadalo nechať dva*d*saťpäť). Podobne: pred štyricať rokmi, namiesto: pred štyridsať rokmi (Výbor 105). Taktiež je nelogické, že ostalo pre*d*savzatie na dvoch miestach (predsavzatia Výbor 103; predsavzatí Výbor 107), hoci je to prípad so Smrekovho hľadiska úplne totožný s pre*d*sa, dva*d*sať atď. Pre jednostranný zreteľ k češtine neuvážil sa pri reforme dostatočne fakt, že kým v slovenčine bola pohodlná paralela pre*d*sa—pre*d*savzatie (i keď, pravda, složenie pre*d*-*s*a nebolo pri spojke už živé, t. j. *predsa* sa necítilo ako pre*d*-*s*a), v češtine bola neshoda pře*c*e a pře*d*sevzetí, pričom spoločný pôvod bol ešte viacej zatienený dvojtvarom pře*c*í z hovorovej češtiny.

Všetky naše rezervy platia, rozumie sa, aj pre iné orgány, ktoré upravujú Smrekovu reč; tak na pr. v ostatnom čísle Slovenských pohľadov (1935, 41) čítame:

Teraz vidím: v srdce magnetické
jedného dňa preca šľahol blesk,

kde pre paralelizmus sr*d*ce—pre*c*a žiada sa ponechať pre*d*sa.

V.

Pokým ide o Lukáča, treba o Výbore Brtáňovom opakovať, že by bolo bývalo lepšie nemeniť pravopis. Na pr.:

Preca ma miluješ? Ideme? Ideme.
Križovatky 57, Výbor 126.

Pri Lukáčovi bude len odôvodnenie našej požiadavky iné. Pre Lukáča je typický verš, ktorý cezúrami, shodnými obyčajne so silnými syntaktickými pauzami a často i so závažnými sémantickými predelmi, je rozdelený na dva polverše. Každý polverš obsahuje dva, menej často tri, výrazné, silne vyrážané prízvuky, miestne totožné so začiatkom slov, nielen smyslove plných, ale aj vo vete vďaka významovej závažnosti značne vyzdvihovaných. Pritom i kvantita má v Lukáčovom verši veľkú dôležitosť, ako to môžeme vidieť aj na Lukáčovej recitácii vlastných básní; nie je náhodne rozostavená vo verši, lež tvorí často symetrické obrazce, niekedy opačné pozíciám prízvukovým; kvantita u Lukáča zrejme gravituje k polveršovej cezúre. Koniec veršov je v absolútnej väčšine prípadov vyznačený najsilnejšími syntaktickými pauzami, takže presahov (enjambement) takmer niet. Lukáčov verš sa končí plne vyvinutým dvojslabičným rýmom, najčastejšie striedavým. Tento veršový typ do-

dáva Lukáčovým básňam značnú patetičnosť, ktorá je v úplnom súlade s ich tématikou.

Táto stručná charakteristika pri tejto príležitosti a pre súvislosť s grafikou nám stačí. Patetičnosť Lukáčovho verša a závažnosť preťahovanej kvantity zapríčiňujú, že tempo prednesu, celou štruktúrou verša vynucované, je pomerne pomalé. Je potom len jasná vec, že silné prízvuky predlžujú spoluhlásky alebo skupiny spoluhlások, ktoré sú vôbec predĺženia schopné, a najmä tie, pri ktorých už aj sama grafika svádza k predĺženiu.

Sbierka Križovatky má temer výlučne iba verš spomínaného typu a báseň, z ktorej sme vyššie citovali ostatný verš, patrí tiež k tomuto „čistému" lukáčovskému typu. Iba v druhom verši niet významnejšej syntaktickej pauzy, shodnej s cezúrou; v ostatných (15) veršoch je úplná shoda. V každom polverši sú dva silné prízvuky. V ostatnom, citovanom verši básne prízvuk zasahuje všetky slová okrem príklonky *ma*. Slovo *predsa* je miestne totožné s Neveríš? v predchádzajúcej vete a symetrické s „Ideme? Ideme." v tom istom verši. Keď k tomu všetkému pripočítame aj významovú stránku, bude nám jasné, že čítať pre*c*a a nie pre*cc*a bolo by nemožné. Z toho je zrejmé, že vo Výbore nemalo byť *-ds-* originálu opravené na *-c-*.

Uvedieme ešte niekoľko charakteristických príkladov z Lukáčovej poezie bez dlhších komentárov. Podľa toho, čo sme vyššie o veci povedali, a podľa prípadov Smrekovej poezie (iba odôvodnenie je čiastočne iné) bude si každý môcť ujasniť nemožnosť opravy podľa nového pravopisu, najmä pri dôležitých eufonických vzorcoch, o prízvukovej sile už ani nehovoriac. Uvedieme niečo pre ilustráciu aj z ostatnej sbierky Lukáčovej, aby bolo zrejmé, že Smrekova úprava podľa starého pravopisu nijako nebola len grafická a motívovaná iba Smrekovou konzervatívnosťou, ako si myslel akiste Kostolný, ale že veršu Lukáčovmu iba osožila. Pritom je zaujímavé konštatovať, že aj Lukáč sa príliš podrobuje smerovej či skupinovej disciplíne, ktorá musí rešpektovať platnosť nových Pravidiel bez akýchkoľvek výhrad, a že sa vôbec nezamyslel nad tým, či je alebo nie je prípustná oprava v jeho vlastných básňach. Myslím, že je to vo veľkej miere preto, že Lukáč je prevahou svojej psychickej konštrukcie orientovaný viacej k javom akustickým ako optickým (porov. s tým aj jeho prednes vysokej úrovne a umeleckej kultivovanosti, v čom je medzi všetkými slovenskými poetmi nesporne na prvom mieste). — Príklady:

sa predsa niekedy aj bedár teší,

Spoveď 22.

Ja rástol predsa. Výhonok sťa z tvojej hany

ib. 23.

či predsa Ktos' ju niekde k sebe dvíha

ib. 54.

Lež predsa nežným odpustením kynie
tomu, čo sebe odpustenia nedal,

ib. 61.

Však predsa prosím Ťa, ó, odpusť viny tie,
(jak šarlát rudé sú a majú ústa hlasné).

ib. 83.

dnes predsa úsmev mäkký

ib. 111.

A predsa? Sivé zornice jej zvlhnú.
A predsa? Dobrá usmeje sa tvár.

Dunaj a Seina 28.

. . . A predsa, predsa spieva.

Hymny 70, II. vyd. „upravené"
Smrekom podľa starého pravopisu
(= vlastne úprave I. vyd.)

lež predsa prosím, počuj: Hrdzaviem.

ib. 74.

azda sa predsa takto napravím.

tamže.

Nemožno predsa. Muky, muky.
Hĺbka je pred nami.

ib. 97.

Dvadsaťpäť rokov čaká tam,

ib. 89. (viac ráz; i v nadpise.)

predsa od vás všetko horí.

O láske neláskavej 29.

A možno predsa len, je možno myslíš na mňa,

ib. 34.

lež predsa, srdcom ti akási tieseň schvie.

tamže.

Vyčítaš ľútosť predsa za tým,
— — — — — — —
príval a mráz šiel predsavzatím

ib. 36; zaujímavé konfrontovanie
slov *predsa* a *predsavzatím* v rýme.

a predsa, keď ťa milujem, sa cítim ako hosť

ib. 23.

a predsa už jak by zostarlí a v núdzi.
V núdzi najhroznejšej, v najkrutejšej biede:

Elixír, Smrekom „upravený", 54.

A predsa sa točí zem sférickým svištom

ib. 38.

Pod kmitom iskrivým sa predsa rozochvelo,
ty láska, mladosť, krása, náboženstvo.

ib. 22.

a predsa to varí, iskrí, vzlyká, špie to,

ib. 23.

a predsa je v tej soche jed,
do prázdnych jamôk nazri. Planú.

ib. 24.

svoj osud predsa pridať k tvojej suďbe,

ib. 28.

v prekliatom kraji predsa pekný je.
Čerešňa belie. Z hrobov sála puch.

ib. 43.

Porov. s tým úpravu:

obidvaja sú preca jednakého druhu,

Trofeje 10 (vyd. Matice slov.).

VI.

Mohli by sme uviesť priklady z ostatných poetov starších i novších. Kde-tu bolo by odôvodnenie väčšej oprávnenosti starého pravopisu trochu iné, no sám fakt potreby starej úpravy by jednako len ostal nezmenený. Uvediem na dôkaz bez komentárov aspoň niekoľko dokladov z poezie tohto storočia.

Z básní Laca Novomeského:

Lež predsa:
pripíšte k jeho chvále,

Nedeľa 6.

a predsa lásky nepozná.
— — — — —
niekedy predsa
falošným tónom udre na osud:

ib. 14.

a prec' sa žiadna zvesť nám nestratí —

Z Romboidu 13, upraveného podľa nového pravopisu.

Z básní J. R. Poničana:

a možno pravdu majú
predsa tí bratia rusi

Z Angary 17, upravenej podľa starého pravopisu, hoci táto sbierka vyšla vlani a hoci Poničan ináč nie je vedome škrupulózny na grafiku.

a predsa máme hlad a smäd

refrén; ib. 30.

tak divoko predsa nehraj

ib. 25.

mohli by predsa vyrovnať

Demontáž 7.

smrti noci chmáry predsa len pretína

ib. 26.

Z básní Maši Haľamovej:

Predsa kvety nevzišly
Červený mak 19 (je zaujímavé, že v sbierke Dar niet dokladu).

Z básní Vladimíra Rolka:

a preds' len zastonúc, zastoná záhrada.

Z patricijskej záhrady 17.

preds' kvieťa rozvonia sa

ib. 40.

Porov. s tým:

prec' na duše strany

Blahoslavenstvo slepých 19.

Úprava podľa nového pravopisu zasahuje, pravda, kratšie tvary menej citlivo ako tvary dlhšie. Stojí pri tom, myslím, za zmienku, že malý počet dokladov na predsa u Rolka (viacej ich niet, len tie, čo sme uviedli) súvisí akiste s pokojným tokom jeho akademicky vyrovnanej poezie.

Pri tejto príležitosti treba nám spomenúť, že častosť krátkych tvarov *preds'* súvisí u Martina Rázusa so zvláštnym charakterom jeho „jambov", vlastne veršov s predrážkami, pričom do predrážky sa kladú často aj slová smyslove závažné, ako na to upozornil správne Milan Pišút (Bratislava VI, 1932, 416—9). Na pr.:

Preds' — z víru mesta kráča-li,

Šípy duše 11.

Iné doklady z Rázusovej poezie: *kýs', môž', jak'* keby, *nač', ktos', čo s'* nabral, *kams', kdes', bols', mals', ver', kýs', číms', žes', hor'* sa, *tys', prijm'* atď.; citované vždy z predrážkovej slabiky.

Z básní Štefana Krčméryho:

predsa sa ihráte,
predsa sa smejete

Keď sa sloboda rodila 3.

predsa sa zachoval, vo vašich chalupách prechádzal s matiek

ib. 27.

Z poezie Vladimíra Roya:

A predsa vnútri kdesi,
— — — — — — —
a predsa bleskom jasným
sa chvela duša celá.

Rosou a tŕním 51.

a hoc i smútim, predsa viem i plesať
v nádejach hasnúcich...

Cez závoj 91.

A napokon z dvoch kníh Ivana Kraska:

A predsa dnes už blúdim sám

Nox et solitudo[2] 9.

za to drahé, ktoré shabal,
predsa potom horko plakal,
horko plakal...

Verše 7.

O, predsa nemôž' ujsť, nemôž', chytím sa všade.

ib. 13.

môj člnok ešte predsa prázdny bol...

ib. 14.

privítal som si predsa svojich čiernych hosťov,

ib. 15.

Toľkoto dokladov stačí na ilustráciu a podloženie toho, čo sme vyššie boli povedali. Akékoľvek ďalšie rozhojňovanie dokladov bolo by iba extenzívne a neúčelné. Každý si môže najsť sám dostatok príkladov.

*

Zo všetkého toho vidíme, že uvádzať spor o zdanlivo malicherné pre*dsa*-pre*ca* v súvislosť so „známym slovenským Kocúrkovom" je neodôvodnené a prenáhlené. Veľmi správne a aktuálne sú tieto dve Pišútove vety: 1. „Každý má právo brániť to alebo ono, ale keď to činí verejne, nech použije správnych a pravých dôvodov." — 2. „Príprava na nové obdobie sa môže vykonať jedine tým, že vo verejnom živote prevládne myslenie vedecké a pokojné nad naivným a podrážděným."

Pravda, tieto vety platia rovnako pre všetkých, či už patria k jednej, či k druhej ideologickej skupine.

Rečové splynutie Slovákov s Čechmi by som ja nikdy nehlásal. Slovenčina vznikla a jestvuje.

T. G. Masaryk.

ThDr. *Ján P. Ďurovič:*

REČ BYSTRICKEJ AGENDY.

V majetku bývalého ev. gymnázia banskobystrického je Bystrická agenda (F. IV, 2), ktorá sa skladá z dvoch častí. Prvá časť je tlačená, druhá rukopisná. Tlačená časť je sama veľmi cenná, lebo je to Agenda bohemica z r. 1571[1], vzácna a zriedkavá, ktorá v tomto prvom storočí reformácie dávala smer v živote bohoslužobnom pred Moravou i za ňou. Svedčí o tom i spomenutá Bystrická agenda, ako aj tzv. Prešovská agenda[2], ktorá je slovenským prepracovaním Agendy bohemiky, sostavenej tiež pod vplyvom Wittenberskej agendy.

Ale vzácnejšia je pre nás druhá časť Bystrickej agendy, rukopis vlepený do knihy, ktorý počituje 71 stránok písaných, ba ešte aj na dvoch posledných stránkach knihy sú poznámky. Prvá stránka rukopisu počína sa takto: *Spuosob a nebo Poradek, který se zachowawa od werných Kazatelow pry Czirkwi Panie, psaný Letha Panie 1585.* Až do konca ostáva toto isté písmo, ten istý pravopis i zadelenie, takže môžeme tvrdiť, že pochádza celý rukopis — menovať sa môže Bystrickou agendou — od jedného autora a vcelku z blízkych rokov po udanom letopočte. Obsahuje doplnok k tlačenej Agende českej, svoje „spuosoby", formule a reči ku krstu, k úvodu, spovedi, sobášu. Je tu preklad katechizmu Lutherovho, prvší, ako je dnešný recipovaný (v cirkvi evanjelickej), krátke úvahy vieroučné vo forme katechetickej, potom litánie, modlitby, a na konci vzácny prídavok najinak užívaných nábožných piesní, ktoré obsahujú hojný počet piesní, prevzatých potom do Tranovského Cithary sanctorum.

Ale tu čitateľov tohto časopisu bude hlavne zaujímať rečová forma tejto Bystrickej agendy, ako budeme menovať jej rukopisnú časť. Je to prvá agenda slovenských evanjelikov, ktorá ukazuje jednu z najprvších etáp vývinu našej cirkevnej reči. A ukazuje v reformácii prvú cestu češtiny, ktoré sa tu ujala potom aj v národnej spisbe. Prechádza dielňou slovenskou, ktorá spracováva češtinu po svojom spôsobe.

---

[1] Agenda Czeská, t. j. Spis o Czeremonijch a Prádcých Cyrkewnjch, kterak se Slowem Božjm a Swátostmi Kristovými lidu w Králowstwj Českém prawdu Ewanjelium sw. magjcjmu a milugjcymu posluhowati má. MDLXXI. V Lipsku. u J. Deffnera. Druhé vydanie 1581.

[2] Agenda, t. j. Spis o Ceremonijch a Poradcých(!), kterak se atď. lidu Ewangelickému v Uherské zemi we Slowenském Gazyku prisluhowati má. Je to odpis prvej: omissis omittendis desumpta ex Agendis Bohemorum Ano 1571 impressis. Bola užívaná v Prešove, str. 228 Hic Eperiesini.

Reč agendy je čeština, ktorá pred rečou Kralickej biblie bola hodne bližšia našej. Toto treba mať na zreteli aj pri Bystrickej agende, a nemyslieť, že by to všetko už bolo slovenčenie. Ale jednak je tu mnoho, čo poukazuje na prirodzené preberanie v reči blízkej, kde presné formy rečové sa tak nezdôrazňujú. Nemäkčí sa *r*, podobne *e* po perných hláskach, tvaroslovie kloní sa k našej reči a užívajú sa výrazy slovenské.

Nech stoja tu z nej tieto dve ukážky:

Spuosob, který se zachowawa pry oddáwanij Osuob, které w staw swatý Manželský wztupugij: (Statuitur vir ad dexteram, faemina ad sinistram, et dicat sacerdos:) *Krestiané wernij a Prijtelé* (prepísané *a*) *mne w Krystu Panu milij, Poniewadž tieto dwe Osoby zwuole Pana Boha Wssemohuczyho z nadchnutij a zrijzenij Potiessitele Ducha Swatého w staw swatý manželský wstupugij a oddati se umienily. Kteréto tuto na tomto Boskom a swatom Mestie w shromaždienij a prytomnosti wassem odemne yakožto Namestka Božijho podle običžege a Poradku Czirkwe Krestianskeg ma potwrzen a upewnien býti. Kdežto netoliko tymto Osobám, ale nám wssem znaty a wedieti slussij, že Staw swatý manželský ne od nas lidij duchowných a nebo swetských gest zrýzený a ustanowený, ale od samého Pana Boha Wssem ne pro rozkoss a powolnost Tiela nassjho lidského, any také, abychom mi žerty nieyakowé stoho meli, a nebo kratochwile a yhračku. Ale k tomu konczy..., abychom mi gey w Rewerentij, welikeg važnosti a poczitwosti gmeli...*

Druhá ukážka je verš, pieseň pred kázňou, od Klimenta Bosáka, ktorá u Tranovského má č. 332 (u Hruškovica č. 311):

Otcže nass miły Pane, deg nam Ducha Swatého, Prosijme att se stane, Pro Krysta Sina tweho, Att nas nauczij Boského Prawdu zakona znatj Prorocztwj falessneho Pylnie se wistrzijhati.

Kryste genž gsy swym věrnym zeslals Ducha Swatého, Przed Wěky wiwolenym od Otcze nebeského. Račžiss nam tegto chwile tehož Ducha zeslati, abychom tobe mohly prawe wslowč Poznatj.

O mily Dusse Swaty, račž w nassijch Srdczech bytij, Genž gsy w dariech Bohaty, Nemesskagž knam Prygiti, Sprawug yazik kmluwenij, deg nam dobre Naučenij, Nachyl ussi kslissenij, zapal srdce k swatému Čztenij.

Zvlášť tretí verš slovakizuje, kým prvé dva držia sa českej predlohy. Tieto ani Tranovský nemenil vo svojej Cithare sanctorum, no posledný prešiel značnou opravou (rač našich hostem býti, dej dobré naučení, zapal srdce k věření).

ROZLIČNOSTI.

Banskobystrický - bansko-bystrický. — So spojovníkom nevedia si mnohí dať rady najmä pri miestnych menách. Čítame *banskobystrický* bez spojovníka, ale aj *bansko-bystrický* so spojovníkom. Čo je dobre? Pravidlá slovenského pravopisu a Tvrdého slovník pri hesle Banská Bystrica neuvádzajú prídavné meno. Ba v Pravidlách niet poučenia o tejto veci ani v kapitole o spojovníku (str. 80). No kto sa častejšie prehŕňa v Pravidlách, najde na príklad pod heslom *Pravno* prídavné mená *slovenskopravniansky, nemeckopravniansky.* To značí, že Pravidlá odporúčajú písať prídavné mená bez spojovníka, keď sa miestne meno skladá z prídavného a podstatného mena. Teda od miestneho mena *Nemecké Pravno* je *nemeckopravniansky,* a to bez spojovníka. Preto máme písať *banskobystrický, dolnokubínsky, hornolehotský,* a nie: bansko-bystrický, dolno-kubínsky, hornolehotský. — Spojovník (spojovacia čiarka) kladie sa veľmi často preto, aby sa vyznačil rozdiel. Píšeme česko-slovenský najmä vtedy, keď nám ide o zdôraznenie dvoch celkov.

Pravidlo: Od dvojslovných názvov, miestnych mien a pod., ktoré sa skladajú z prídavného + podstatného mena, píšeme prídavné mená bez spojovníka, na príklad: Dolná zem, *dolnozemský;* Malá dohoda, *malodohodový;* Horný Hričov, *hornohričovský;* Malá Ázia, *maloazijský;* Stará Bystrica, *starobystrický* a pod.

Daniel-danek-danok. — V predošlom čísle Slovenskej reči prof. dr. O. Ferianc upozornil na zmätok, ktorý vládne v prírodovedeckej terminologii našich učebníc. Narúša sa vžitá terminologia, prenášajú sa k nám nové názvy, a to celkom zbytočne. Hľa, aspoň jeden príklad. Stretáme sa s názvom *danok* i *danek,* čo je viacejmenej poslovenčený tvar českého slova *daněk.* V Jančovičovom slovníku z roku 1848 je heslo *daňka,* maď. dámvad, Loos uvádza slová *danka-dančica* ako rovnoznačné, Pechány rozlišuje *dančica* = dámvad, *danka* = dámszarvastehén, *danok* (sic!) = dámszarvas. V Pravidlách slova niet. Z novších slovníkov Mendreszóra-Orbán rozlišujú slová *danok* a *danka.* Hvozdzik má dám = *danec, danok,* dámborju = *danča,* dámsuta = *dančica, danka,* dámvad = *danok.*

V ľudovej reči slovenskej niet stopy po tvare „danok". Naši slovnikári urobili si ho podľa českého *daněk,* a urobili si ho zle, lebo proti českému *ě* nemôže byť v slovenčine *o!* Slová ženského rodu *danka, dančica* sú všeobecne známe, označujú dančiu kozu. Rovnako známe je *danča* (gen. dančaťa). Ale aký je názov pre mužský

rod? V Trenčianskej chodia *poľovať na daniele* (doklad mám od prof. B. Letza). Slovo *daniel* poznajú aj inde na Slovensku, na príklad v Turci. V poľovníckej češtine podnes sa držia slová *daněl, daněl'ka*, ba aj poľsky bolo *daniel*. Nuž netreba nám prispôsobovať si český novotvar *daněk* na „danok", celkom dobre zbaví zaužívané slovo *daniel* (nom. pl. *daniele*), čo značí to isté ako české *daněk*, maďarské dámszarvas a dámvad.

Slovo *daniel* dostalo sa k nám z taliančiny, kde k slovu *daino* je deminutívum *dainello*, z čoho je naše *daniel*. Teda nemá nič spoločného s biblickým Danielom.

Poňatie a pojatie. — Etymologická súvislosť obidvoch slov je jasná, ale v slovenčine presne rozlišujeme *poňať* = pochopiť a *pojať* = vziať. Dievča môžeme *pojať do tanca*, t. j. vziať do tanca, ale divadelnú úlohu *poňímame*. O dobrom režisérovi hovoríme, že dobre *poňal* hru, že jeho *poňatie* je správne. Nemožno povedať, že režisér „pojal" hru, že jeho „pojatie" je správne. Z týchto príkladov vychodí, že neslobodno zamieňať poňatie s pojatím a poňať s pojať, veď medzi obidvoma skupinami slov je veľký významový rozdiel. — Teda pozor, *poňať* značí to isté ako *pochopiť*, preto *poňatie* = pochopenie.

Naoko. — Dovedna píšeme *naoko* vtedy, keď je to príslovka, na príklad: Naoko zdal sa šťastlivý. — Ale keď nejde o príslovkový výraz, píšeme oddelene: Položil si ruku na oko.

Neslovák. — Toto slovo darmo by ste hľadali v Pravidlách alebo v Tvrdého slovníku, a jednako ho veľmi potrebujeme. V našich časopisoch píšu *Neslovák* i „neslovák". No správne je len *Neslovák*, keďže týmto slovom označujeme príslušníka iného národa ako slovenského, a názvy príslušníkov iných národov píšeme s veľkou počiatočnou literou. Teda *Maďar-Nemaďar, Slovák-Neslovák* a pod.

Vo Spiši-v Spiši. — V článku A. Granatiera, ktorý vyšiel v Pere III, č. 10, str. 2, stretáme sa s tvarmi *vo Spiši* aj „v Spiši". Čo je správne? Czambel v svojej Slovenskej reči (str. 597) uvádza z východného Slovenska „vo Špišu", preto lepšie bude hovoriť i písať len *vo Spiši*. Za tento tvar sa prihovára aj skutočnosť, že slovenčina rada vokalizuje predložky, keď by maly vzniknúť ťažko vysloviteľné skupiny spoluhlások, v tomto prípade *v+s+p* na počiatku slova. Pravda, vokalizovaná predložka v tvare *vo Spiši* bude pravdepodobne prastará, bude to náležitá náhrada za jerovú samohlásku na párnom mieste.

Zdanlivý-zdánlivý. — Ťažko pochopiť, prečo v niektorých no-

vinách dôsledne píšu „zdánlivý“ namiesto správneho *zdanlivý*. K slovesu *zdať sa* máme prídavné meno *zdanlivý*, podobne k slovesu *spať* máme *ospanlivý*, ale tu už nik nepíše „ospánlivý“!

Čiperný? — V jednom z našich mesačníkov vyšiel článok o slovinskom politikovi Koroščovi. Autor článku neváhal uviesť do slovenčiny slovo „čiperný“. Škoda, že už nenapísal „čipera“. Vraj Korošec bol „čiperný sedliacky chlapec“. Ozaj nevieme, čo má značiť slovo „čiperný“. Slovák ho nepozná, veď má dosť iných slov. Stačilo napísať *umný, čulý, bystrý, obratný*, alebo ktorékoľvek iné vhodné prídavné meno, ale srozumiteľné. — Pozor na slovník!

Rasca-rosca-kmín. — V niektorých našich reštauráciách ponúkajú vám *rascovú polievku*, v iných zas *kmínovú polievku*. Kto pozná len slovo *rasca* a nazrie do Pravidiel, najde tam (str. 255) takéto heslo: *rasca* (čes. *kmín*); *rascová polievka*. Pravda, kto pozná rascu, ani nevie, čo je kmín. No Pravidlá pod heslom *kmín* uvádzajú druhý význam *rasca*, ale bez upozornenia, ktorý tvar je správny. Jednako vec si možno vysvetliť i tak, že Pravidlá dávajú prednosť slovu *rasca*. Teda ako sa má vec? Už Ján Lyczey v svojom Iter oeconomicum (Trnava 1707, str. 288) pri latinskom hesle cuminum uvádza slovenské znenie „Rimska Rosca“. Lyczey teda o kmíne ani nevedel. Matej Bel v Cellariovom Liber memorialis (citujem 3. vydanie z r. 1777, str. 122) latinské cuminum preložil do češtiny(!) slovami *kmjn, rasca*. Hľa, pekný dôkaz, ako si evanjelickí Slováci prispôsobovali češtinu. Slovo *rasca*, nakoľko sme mohli zistiť, prebíjalo sa do spisovnej reči už v 18. storočí. — Terajšia spisovná reč je vybudovaná na stredoslovenských nárečiach, nuž je len prirodzené, keď budeme odporúčať iba slová *rasca, rascový*. Preto „kmínová polievka“ nemá miesta na jedálnych listoch.

Mnohomluvný? — Spisovná reč slovenská z niekoľkých synonymných slov, žijúcich v našich nárečiach, vybrala si pre pojem *hovoriť* len niektoré. Preto na príklad nárečové *hutoriť* alebo *trizniť* nemajú miesta v spisovnej reči. Priam tak ani sloveso „mluviť“, pri ktorom je v Pravidlách znak rovnosti, za ktorým nasleduje slovo *hovoriť*. No pri hesle *hovoriť* neuvádza sa „mluviť“. To teda značí, že Pravidlá odporúčajú v duchu spisovného úzu *hovoriť* a „mluviť“ pokladajú za zbytočné. V Slovenskej reči upozornili už viacerí na to, že v slovenčine treba vyhýbať slovám, utvoreným z koreňa „mluv-“. Ale čo budeme robiť so slovom „mnohomluvný“? Pravidlá a Tvrdého slovník ho nepoznajú. Namiesto neho nemôžeme povedať *výrečný*, keďže toto slovo má iné značenie (*výrečný* = č. výmluvný).

Pomôže nám starý jazyk. Hugolín Gavlovič v svojej Walaskej škole, napísanej roku 1753, má takéto doklady: Gazik mnohoreční, nebíwá stateční (II, 130), Ľuďé mnohoreční (I, 317). Vo význame českého mnohomluvnost najdeme u Gavloviča *mnohorečnosť:* Mnohorečnosť k Weselosti zarubuje Cestu, Škodí Domom, i Ďeďinám, i každému Mestu (II, 278); W Mnohorečnosti, neňi Múdrosti (II, 40). Ba Gavlovičov jazykový cit nepriečil sa ani slovu *mnohorečník:* Prawda mnohích Rečí nelúbí, Mnohorečník od Prawdi pochibí (II, 57); Mnohorečňík neňi múdrí, Gazik ho zradzuge (I, 230). — V Hvozdzikovom slovníku maďarské sokbeszédű prekladá sa slovom *mnohovravný,* ktoré nepoznáme zo živej reči, ani zo spisby Pravda, je dobre tvorené a srozumiteľné. — Rozhodne je výhodnejšie nahradzovať slovo „mnohomluvný" slovom *mnohorečný,* ktoré už v 18. storočí bolo v spisovnej slovenčine.

Stretnúť-potkať. — Rozvoj, časopis stredoškolských študentov, za redakcie K. Čulena všíma si aj správnosti jazykovej, čím istotne dobre poslúži slovenčine. V januárovom čísle okrem iných dobrých upozornení čítali sme aj túto vetu: Človeka to veľmi zarmúti, keď číta príspevok, plný vlasteneckého ohňa alebo tichej lásky k dedovizni, a len sa tak hmýri najrozmanitejšími kazmi. Tieto slová Ľ. J. Ambruša majú platnosť nielen pre stredoškolákov. — Ďalej autor upozornil na niektoré slová a medzi nimi aj na sloveso „potkať". Či je to ozaj možné, že stredoškoláci už píšu „potkať" namiesto *stretnúť?*

Ponosovať sa, ponosa. — V tom istom čísle Rozvoja, vo Valášikových poznámkach je veľmi správne upozornenie. Prihovára sa za slová *ponosovať sa* a *ponosa,* na ktoré sa zabúda. Mnohí totiž nahradzujú ich slovami *sťažovať sa* a *sťažnosť.* No jednako hodno zachovať i slová *ponosovať sa* a *ponosa.* Sú prastaré, vžité do našej spisovnej reči, preto nezabúdajme na ne! Pravdaže, tým nechceme povedať, že *sťažovať sa* je zlé.

Spojivo-pojítko. — Slová na *-ítko* sú cudzie slovenčine, proti českému „kružítko" máme *kružidlo,* proti „zrcátko" *zrkadlo* a pod. Ale čo robiť so slovom „pojítko"? Spojidlo (alebo spojovadlo) môže označovať len nástroj, ktorým sa niečo spája. Ale české slovo „pojítko" máva zväčša význam iný, prenesený. Nuž a pre tento pojem má spisovná slovenčina dobré slovo *spojivo.* Nebál sa ho užívať Samo Czambel, ba aj Pravidlá slovenského pravopisu poznajú len *spojivo* a hesla „pojítko" v nich niet.

Umiestiť-umiestniť. — Sloveso *umiestiť* je utvorené od pod-

statného mena *miesto*. Novotvaru „umiestniť" (od miestny) treba vyhýbať. Podobne máme písať *sústrediť* od *stred*, a nie „sústredniť".

Samorastlý-samorostlý. — V Politike (roč. V, č. 4, str. 47) v článku M. A. Husku našli sme slová „samorostlý, samorostlosť", hoci spisovná slovenčina neznesie nijaké „vyrostlý, vzrost" a pod. V spisovnej reči podľa stredoslovenských nárečí je len koreň *rast-*. Píšeme a hovoríme *vyrásť, vyrastlý, vzrast*, a preto aj *samorastlý, samorastlosť*. Pisateľ nevedel si dať rady s týmito slovami asi preto, že ich Pravidlá neuvádzajú. No mohol nazrieť do 2. vydania Tvrdého slovníka, kde je poznačené dobré ľudové slovo *samorastlík* (druh zeliny).

Pravda-ovšem. — Kde sa len obrátite, všade „ovšemkujú". Slovko „ovšem" veľmi vytíska svojské slová *pravda, pravdaže*. Nehovorme: Viem to ovšem dobre, lebo správne je: Pravda, viem to dobre; alebo: Pravdaže, viem to dobre. — Ani Pravidlá slovenského pravopisu nemajú hesla „ovšem".

Valec-válec. — V technických spisoch slovenských nie je veru zriedkavé slovo „válec" s dlhým *á*, hoci jedine správny tvar je *valec* (viď Pravidlá slk. pravopisu, str. 316).

Stienidlo? — Niektorí čitatelia Slovenskej reči pozastavili sa nad tým, že našli v istom slovenskom denníku slovo „stienidlo". Ozaj nemáme sa čo čudovať, veď každý redaktor nemusí vedieť, že spisovne slovensky je *tieň* (teda nijaký „stieň") a že od slova *tieň* môže byť len *tienidlo*.

Poľovníctvo. — Za české slovo „myslivosť" treba užívať naše *poľovníctvo*, lebo nejaká „myslivosť" nemôže mať opory v slovenčine, kde máme poľovníkov a nie „myslivcov".

Peštiansky-peštský. — Bohužiaľ, niektorí už ani prídavné meno od Pešti nevedia si utvoriť správne. Hovoria a píšu „peštský", hoci po slovensky bolo vždy len *peštiansky*.

Šalabachtre-šalabachtry. — Obrázkový týždenník Slovenský svet, ktorého slovenčina mohla by slúžiť mnohým za vzor, píše „šalabachtry". (Doklad Niekto povie azda, maličkosť, staré šalabachtry. Ale neverte!) Je to správny nominatív množného čísla? Nemalo by byť *šalabachtre*? — Cudzie slová, vychádzajúce na *-er* a strácajúce *e* v ostatných pádoch, majú nominatív množného čísla na *-re*, na príklad: liter-*litre*, meter-*metre* a iné. Podľa toho máme aj *šalabachtre*.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Kníhtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.